

SISSEJUHATUS

Hüpe jätkusuutlikkusse elustiili

Senisest enam kasvab arusaam, et säästva arengu tagamiseks ning inimtegevuse negatiivse mõju vähendamiseks keskkonnale tuleb tasakaalustada inimtegevus seda ümbritseva maailmaga. Üha rohkem rõhutatakse üksikisiku rolli selles protsessis ning seda, et inimese eluviisi valikul võivad olla jätkusuutlikkuse saavutamist mõjutavad globaalsed tagajärjed. Säästva arengu tagamiseks keskendutakse üha rohkem õpetamisele ja õppimisele.

Praeguste ning tulevaste säästvat arengut ning keskkonda puudutavate väljakutsete kasvav keerukus avaldavad survet meie ühiskondadele. Kiiresti muutuv kliima on vaid üks mitmest pingest all oleva globaalse süsteemi tunnustest. Praegune jätkusuutmatu tootmise ja tarbimise muster näitab kuivõrd sügavale on antud probleemid globaalses ühiskonnas juurdunud. Nende edasilükkamatutele probleemidele lahenduse leidmine eeldab fundamentaalseid muutusi selles, mida me õpime ning kuidas haridussüsteemid tervikuna teadmisi edastavad. Haridussüsteemidel võib esineda raskusi taoliste probleemide lahendamiseks sobivate vahendite leidmisel. Selle takistuse ületamine nõuab praeguse õppekava muutmist ning pedagoogika ümbermõtestamist.

Kaasaegse ühiskonna võtme-eesmärgina peavad koolid pöörama tähelepanu vajadusele anda noorele põlvkonnale tulevikulahenduste mõistmiseks, ettenägemiseks ja arendamiseks ning samal ajal maailma keerukuse- ning muutuvusega toimetulekuks vajalikud teadmised ja pädevused. Balti riikides (Eesti, Läti ja Leedu) ei ole säästev areng veel haridussüsteemide keskseks teemaks ning pikaajaline ettekirjutava hariduse meetodite kasutamise traditsioon on jätkuvalt väga mõjukas. See tähendab, et tunnid on organiseeritud süstemaatiliselt ning materjale õpetatakse viisil, kus iga järgmine tund põhineb eelneval, mis nõuab õpetajalt põhjalikku ettevalmistust, et materjal saaks edastatud organiseeritult ning mitte ülekoormavalt (Pratt, 2002). Ettekirjutav haridus keskendub tavapäraselt ühele teadmiste allikale (või eksperdile) ehk teisisõnu on see „õpetajakeskne“.

Säästva arengu väljakutsetele vastamiseks vajavad Balti riikide haridussüsteemid senisest enam õpetamise mudeleid, mis põhineksid teadmisi ümberkujundaval konstruktivistlikul haridusel ja mille abil saaksid õpilased õppida uute teadmiste integreerimist ning uue informatsiooni võrdlemist sellega, mida nad juba teavad. See annaks neile võimaluse leida uusi tähendusi oma varasemates teadmistes ja kogemustes.

Käesolev tööriistakomplekt sisaldab mitmeid aktiivse õppimise meetodeid ja materjale, mis aitavad õpetajal jõustada õpilasi, et neist saaksid kaasatud osalejad õppeprotsessis. Tööriistakomplekti arendatakse Balti riikide jaoks kohandades PERL metoodikat regiooni vajaduste rahuldamiseks: vastutustundliku ja säästva eluviisi alast kogemusõpet soodustav õppekavaülene materjal, mis on haaravam, huvitavam ja tähendusrikkam.





PERL ja Vastutustundliku elamise õppimine

Vastutustundliku Elamise Haridus- ja Teaduspartnerlus (PERL) on õpetajate ning uurijate võrgustik, kes arendavad õppemeetodeid ja -materjale eesmärgiga julgustada inimesi panustama konstruktiivsesse muutusesse enda eluviisiliste valikute kaudu. PERL partnerid uurivad sotsiaalset innovatsiooni ja vastutustundlikku elamist; tõstavad esile ühiselt uusi eluviise loovaid kogukondi; edendavad säästvat arengut toetavat haridust, keskendudes seejuures jätkusuutlike eluviiside õpetamisele; õpetamismeetodite ja materjalide arendamisega; juhendamise- ja nõustamisega; väärtustel põhinevate indikaatorite ning jätkusuutlike eluviiside peavoolumisele suunatud poliitiliste soovitude väljatöötamisega. PERL-i kuulub 140 asutust 50 riigis.

PERL on UNESCO jätkusuutlikku arengut toetava hariduse õppetooli ja selle UNITIWIN projekti osa, mida mõlemat koordineerib Norra Inlandi Rakenduskõrgkooli Säästva Arengu Alase Koostöö Õppekeskus.

Käesoleva tööriistakasti loomist toetab Erasmus+ programm ning on välja arendatud nelja partneri koostöös:

- Norra Inlandi Rakenduskõrgkooli Säästva Arengu Alase Koostöö Õppekeskus, Hamar, Norra.
- Leedu Laste ja Noorte keskus, Vilnius, Leedu.
- Loomingulise Õppe keskus "Annas 2" Riia, Läti.
- Eesti People to People, Tallinn, Eesti.

Jätkusuutlikku arengut toetava hariduse tähtsus (ESD)

Haridus on üks tähtsamaid vahendeid säästva arengu saavutamisel. Inimesed üle kogu maailma tunnistavad praeguste majandusliku arengu trendide jätkusuutmatust ning üldsuse teadlikkuse, hariduse ning koolitamise võtmerolli jätkusuutlikkuse tagamisel. 2015. aasta septembris ÜRO Peaassamblee 193 liikmesriigi poolt vastu võetud ülemaailmne säästva arengu tegevuskava aastani 2030 (SDG) on tugevaks rahvusvaheliseks üleskutseks hariduse, kui tähtsa säästva arengu tagamise vahendi, edendamiseks.

Haridus on inimarengu ning elukvaliteedi tõstmise keskmeks. See parandab perede majanduslikku olukorda ja elamistingimusi; vähendab imikusuremust ning tõstab tulevase põlvkonna haridustaset. Haridustaseme parandamine pakub ka järgnevale põlvkonnale võimalusi majanduslikuks ja sotsiaalseks heaoluks kindlustades seeläbi positiivseid tagajärgi nii üksikisikule kui ka riigile.

Säästvat arengut toetav haridus sisaldab endas teadmiste, hoiakute ning tänapäeva ühiskonnas toimetulekuks vajalike oskuste omandamist. Lisaks ei paranda see mitte ainult üksikisiku iseseisva toimetuleku oskust, vaid ka võimet tõhusalt kasutada loodusvarasid.

Käesolev tööriistakomplekt pakub õpetajatele ja koolitajatele aktiivset õppimist toetavaid materjale, mis soodustavad põhjalikumat arusaamist säästva arengu vajalikkusest ning innustavad õpilasi otsustama vastutustundlikumate elustiilide kasuks. Noored on meie tulevik ning haridus tõstab nende endi teadlikkust oma rollist ühiskonnas ning annab neile säästvat arengut toetavate muutuste saavutamiseks vajalikud oskused ja väärtushinnangud.

Aktiivne õppimine – lähenemised ja meetodid

“Aktiivse õppimise metoodika julgustab õpilasi andma hinnangu oma senisele mõtlemisviisile, väärtustele ning vastuvõetavatele otsustele säästva arengu kontekstis” (O'Donoghue & Cusack, 2008). Tööriistakast kasutab aktiivsel õppimisel põhinevaid lähenemisi, et kaasata õpilasi jätkusuutlikkust puudutavate teemade avastamisel ning panna neid mõtlema kuidas on need probleemid seotud nende endi eludega. Tööriistakastis rakendatavaid pedagoogilisi lähenemisi on küll varasemalt kasutatud ja katsetatud PERL-i aktiivse metoodika ning väärtustepõhistes õppematerjalides, kuid samal ajal tuginevad need ka paljude haridusfilosoofide, nagu näiteks Edward De Bono, Howard Gardner ja Edgar Dale, traditsioonilistel lähenemistel. Tööriistakastis esitletud tegevused on oma tüüpidelt erinevad, kuid nende kõigi eesmärgiks on õppija kaasamine kogemusõppimisse, mis soodustab nii refleksiooni kui ka vahetut tegutsemist (s.o kriitiline praktika).

Balti riikide koolides veel puudub säästva arengu või vastutustundliku elamise alane haridus, mis oleks korraga väärtustepõhine, terviklik, süstemaatiline, tegutsemisele suunatud ning seostuks õpilaste igapäevaeluga. Tänapäeval on vajadus aktiivse õppe metoodika järele, mis tekitaks õpilastes soovi leida õiget informatsiooni, väärtustada teiste seisukohti, mõelda tegevuste tagajärgedele ning olla muutuste suhtes vastuvõtlikumad. See on vajalik eelkõige meie elamisviisi muutmiseks ning vastutustundlike ja säästvat arengut toetavate otsuste tegemiseks igapäevaelus. Lõppeesmärgiks on õpilaste avatus muutustele, ühine tegutsemine, mõtlemine, arutamine ning järelduste tegemine igapäevaelu situatsioonides holistlikul, kriitilisel ja looval viisil kogu inimkonna paremaks muutmiseks.

Käesoleva tööriistakasti ülesannetes on tugev rõhuasetus “strateegilisel küsitlemisel” (ingl strategic questioning) eesmärgiga toetada kriitilist mõtlemist ning tegutsemist. Kriitiline mõtlemine on püüd näha ning mõista mitmest erinevast vaatenurgast. Tööriistakasti erinevate tegevuste kaudu on õpilastel võimalik jõuda arusaamani, et kõik näevad maailma erinevalt ning et paljud probleemid on omavahel seotud.

Õpiväljundid, mida toetavad aktiivse õppimise meetodid on:

- **Probleemide lahendamine:** õpilased ei oska mitte ainult probleeme märgata, vaid ka otsida neile uuenduslikke lahendusi.
- **Kriitiline mõtlemine ja tegutsemine:** õpitakse avastama maailma seni kujunenud hoiakute ja ettekujutuste kriitilise analüüsimise kaudu. Samuti õpitakse minema analüüsist kaugemale – individuaalse ning kollektiivse kavandamise- ja tegutsemiseni.
- **Koostööl põhinev õppimine:** õpetajate- ja kaaslastega suhtlemise kaudu arendavad õpilased oskust koos teistega otsima, arutama ning leidma vastuseid.
- **Kõrgenenud teadlikkus ökoloogilise vastutuse ning sotsiaalse õigluse tähtsusest:** harjutades oma tegevuste põhjuste ja tagajärgede väljaselgitamist õpitakse tundma süsteemide ja protsesside omavahelist seotust eelkõige säästva arengu kontekstis.
- **Suurenenud refleksioon ning enesehindamine:** tööriistakasti tegevused motiveerivad õpilasi oma õppimist „üles ehitama“ arusaamade, väärtushinnangute, uskumuste ning käitumise väljaselgitamise ning nende hindamise kaudu ja vastavalt sellele kavandama oma edasiseid tegevusi. Selline teadmiste süvendamine aitab õpilastel analüüsida oma senist mõtlemisviisi ning erinevates eluvaldkondades vastuvõetavaid otsuseid.

Pädevuste arendamine – SIIANI LUGESIN

Tänapäeval on jõutud üksmeelele, et säästev areng nõuab kodanikelt teatud võtmepädevusi, mis võimaldaksid neil konstruktiivselt ja vastutustundlikult mõjutada neid ümbritsevat maailma ja selle probleeme. Pädevuste all peetakse silmas üksikisiku mingeid konkreetseid isikuomadusi, mis on vajalikud erinevates keerukates olukordades ja valdkondades tegutsemiseks ning toimetulekuks. Nende hulka kuulub kognitiivseid, emotsionaalseid, tahtelisi ning motivatsioonilisi elemente ja seega on nad teadmiste, võimekuste ja oskuste, ajendite ning tundeliste kalduvuste vastastikuse mõju tulemus. Pädevusi ei saa õpetada, vaid õpilastel endil tuleb need välja kujundada. Need omandatakse vahetu tegutsemise käigus, kogemuse ja refleksiooni põhjal (UNESCO, 2015; Weinert, 2001).

Käesolev tööriistakast aitab kaasa säästvat arengut toetavate pädevuste kujundamisel. Harjutusi on võimalik kasutada pädevuste kaupa arvestades vajaolevat õppimiskogemust, vajalikku käitumist ning ajalist piiratust. Iga tegevuse juures on nimekiri pädevustest, mida harjutuse tegemine kaasab ning õpetaja võib õpilasi suunata nendest konkreetsetest pädevustest rääkima ja nende üle mõtisklema.

Järgnevaid võtmepädevusi käsitletakse üldjuhul kõige olulistematena säästva arengu edendamisel (vt de Haan, 2001; Riechmann, 2012; and Wiesk at al., 2001):

- **Süsteemse mõtlemise pädevus** – võime näha ja mõista seoseid, analüüsida keerukaid süsteeme, aru saada süsteemide integreeritusest eri valdkondadega ning integratsiooni ulatusest, toime tulla ebamäärasusega.
- **Ettenägemise pädevus** – võime aru saada ja hinnata tulevasi arenguid – võimalikke, tõenäolisi ning soovitavaid; luua omaenda nägemust tulevikust; rakendada ettevaatusprintsipi; hinnata tegevuste tagajärgi ning toime tulla riskide- ja muutustega.
- **Normatiivsuse pädevus** – võime mõista inimtegevuse aluseks olevaid norme ja väärtushinnanguid ning nende üle reflekteerida; edendada säästva arengu väärtusi, põhimõtteid ning eesmärke väärtuskonflikt, ebakindluse ning vasturääkivuse olukordades.
- **Strateegilisuse pädevus** – võime koostöös teistega arendada ning rakendada uuenduslikke tegevusi, mis edendavad säästlikku arengut mikro- ja makrotasanditel.
- **Koostöö tegemise pädevus** – võime teistelt õppida; mõista ning austada teiste vajadusi, vaatenurki ning tegevusi (empaatia); mõista, samastuda ning olla vastuvõtlik teiste suhtes (empaatiline juhtimine); lahendada grupikonflikte; kaasa aidata probleemide ühisele ja kaasavale lahendamisele.
- **Kriitilise mõtlemise pädevus** – võime seada küsimärgi alla norme, tavasid ning arvamusi; mõelda oma väärtuste, arusaamade ning tegevuste üle; omada seisukohta jätkusuutlikkust puudutavates aruteludes.
- **Eneseteadlikkuse pädevus** – võime reflekteerida enda rolli üle kohalikus kogukonnas ning (globaalses) ühiskonnas; järjepidevalt hinnata oma tegevusi ning motiveerida end tegutsemiseks; tulema toime enda tunnete ja soovidega.
- **Integreeritud probleemide lahendamise pädevus** – üldine oskus rakendada erinevaid probleemide lahendamise meetodeid keeruliste säästlikku arengut puudutavate probleemide suhtes ning arendama jätkusuutlikke, kaasavaid ning õiglaseid lahendusi, mis edendaksid säästvat arengut integreerides seejuures ülalnimetatuid pädevusi.

Tööriistakasti fookus

Käesolev tööriistakast seab eesmärgiks käsitleda tähtsaid säästvate eluviisidega seotud valdkondi. Strateegilise käsitlemise kaudu julgustatakse õpilasi uurima ning mõtlema nende enda eluviisiliste valikute tagajärgedele. Tunni teemaga enam seotud tegevusi ja teemasid on võimalik kooli õppekavasse kaasata. Samuti on antud tööriistakasti võimalik jaotada eraldi teemadeks, mida kasutada jätkusuutlike elustiilide õppeaines. Alternatiivselt saab seda rakendada ka interdistsiplinaarsete meeskondade töö struktureerimiseks, kes viiksid läbi vastavaid õppetegevusi erinevate õppeainete raames.

Õppeteemad

Balti riikides tehakse järjepidevaid samme hariduse kvaliteedi tõstmiseks ning tuleviku tööturu vajaduste rahuldamiseks. Üha rohkem asetavad koolid rõhku isiklikule arengule, eneseteadlikkusele, käitumisele ning väärtushinnangutele. Samal ajal seavad koolid eesmärgiks ka leida vastuseid globaalsetele väljakutsetele ning pakkuda haridust, mis toetab vastutustundlikku ning jätkusuutlikku elamist.

Erinevate õppekavadega kokku sobimiseks ühendab antud tööriistakast erinevaid teemasid, mis puudutavad käitumist ning otsuste tegemist isiklikul, kohalikul ning globaalsel tasandil. Seega vastavad antud õpetajatele mõeldud abimaterjalid Balti riikide koolide vajadustele kolmel viisil:

1. Teemad on õppekavaülesed. Globaalset väljakutset on vajalik arutada mitte ainult loodusõpetuse raames, vaid ka keelte, kirjanduse, matemaatika ning kunstiõpetuse tundides. Käesolev tööriistakast arendati välja eesmärgiga pakkuda viis erinevat vaatenurka jätkusuutlikkuse laiahaardelisele valdkonnale lootuses, et kõik õpetajad leiavad siit endale sobivaid tegevusi.

2. Kasutatakse mitmesuguseid õpilähenemisi. Selleks, et aidata õpilastel omandada põhjalikumaid teadmisi antud teemal on vajalik rakendada novaatorlikke ning huvitavaid lähenemisi. Meie poolt välja valitud meetodid suurendavad õpilaste motivatsiooni muuta oma käitumist säästvat arengut toetavamaks.

3. Abstraktseid probleeme käsitletakse igapäevaelusituatsioonide kaudu. Formaalne haridus annab teadmisi toidust, veest, kliima muutumisest, inimestest, tarbimisharjumustest ning majanduslikust ebavõrdusest. Antud tööriistakast pakub võimalust omandada neid teadmisi individuaalsema lähenemise kaudu.

Nagu eespool mainitud käsitletakse jätkusuutlikkust viie perspektiivi (teema) kaudu:

- **Kodanikuõpetus:** jõustada õpilasi looma oma tulevikku ning mõistma oma võimaluste tegelikke piire.
- **Väärtused:** julgustada õpilasi kuulama nii ennast kui ka teisi ning mõtlema oma eluviiside peale.
- **Harjumused:** kutsuma õpilasi mõistma senist käitumist põhjustanud tegureid ning muuta seda jätkusuutlikkust toetavamaks.
- **Rahalised vahendid:** arendada õpilaste vastutustundliku tarbimise oskust.
- **Meediakirjaoskus:** süvendada õpilaste austavat ning mõistvat suhtumist teistesse.

Kõiki ülesandeid ei pea tegema otsast lõpuni. Iga õpetaja võib kasutada endale enam sobivaid osi.

Tööriistakasti struktuur

Tööriistakastis on 16 õppetegevust mis on jaotatud üle viie eelnimetatud teema (kodanikuõpetus, väärtused, harjumused, rahalised vahendid, meediakirjaoskus). Iga teema sisaldab selle lühiülevaadet ning mõnda aktiivse õppimisega seotud meetodit (ülesannet). Tegevuste nummerdamise viis hõlbustab nende äratundmist.

Iga ülesande kirjeldus on struktureeritud järgnevalt:

1) tabel, mis annab ülevaate omandatavatest säästva arengu pädevustest, seonduvatest õppeainetest, õpetajale mõeldud näpunäidetest ning vajalikest abivahenditest;

2) juhised;

3) õpilaste refleksiooni abistavad küsimused.

Tööriistakasti lõpus on tabel, mis annab ülevaate kõigist õppetegevustest (algallikas, pedagoogiline lähenemine ning õppimismeetod). Kui soovite teemat põhjalikumalt käsitleda võite kasutada varasemalt avaldatud PERL Aktiivse metoodika tööriistakaste või PERL väärtuspõhise õppe tööriistakaste.